

AGÓCS NÁNDOR: 'Dignitas, auctoritas, maiestas és potestas' Pannoniában. A politikai-, vallási- és gazdasági hatalom ismert pannoniai származású és helyi birtokosai Pannonia térségében Augustustól Iustinianus koráig*

A doktori értekezés témája és célja

Jelen doktori értekezés az ismert pannoniai származású császárokról, *senatorok*ról, lovagokról, pannoniai tartományi főpapokról, keresztény püspökökről, s az egyes pannoniai városi rangú közösségek, illetve bennszülött *civitasok* vezetőiről fellelhető adatokat dolgozza fel. A valamivel több, mint 200 személyt tartalmazó összeállítás Augustus korától, megközelítőleg Iustinianusig vette sorra azokat a személyeket, akik főként tisztségeik révén a hatalom, a tekintély, a méltóság, vagy éppen a szentség birtokosai voltak. Alapjául az egykori Pannonia területén és azon kívül előkerült, a fenti személyekre vonatkozó, feliratos és más írott források szolgáltak. Noha a fenti személyek felgyűjtése részben vagy egészben már korábban megtörtént,¹ azonban összehasonlító elemzésükre mindez idáig nem került sor, s az újabb kutatási eredmények, az újonnan előkerült feliratok vagy olvasatok ugyancsak módosították, bővítették a tárgyról származó ismereteket. Éppen ezért jelen összeállításban az egyes személyek listája hol bővült, hol rövidült a korábbi kutatáshoz mérten. A prosopográfiai művek sajátosságát követve, a dolgozat magját egy adattár képezi, ami fejezetek szerint veszi sorra az egyes személyeket (pl. *senatorokat*), s a források alapján összegezi a róluk származó ismereteket. A rájuk vonatkozó esetleges irodalmi források terjedelmi okokból csak hivatkozás formájában, legfeljebb rövidebb szövegrészletként feltüntetve szerepelnek, míg a feliratos források teljes terjedelmükben helyet foglalnak, minthogy a következtetések alapját szövegezésük, s olykor vitatott értelmezésük képezi.

* Témavezető: Prof. Dr. Grüll Tibor – Dr. Nagyernyei Szabó Ádám. *A Kárpát-medence és az antik világ népeinek története, kultúrája és kapcsolataik az ókorban* doktori program.

¹ Šašel 1992; Fitz 2000; Szabó Á. 2006; Tóth 2001; Szabó E. 2003.

A doktori értekezés eredményei

1. A dolgozat elsőként tesz kísérletet egy olyan prosopográfiai jellegű összeállítás megteremtésére, ami a pannoniai származású, illetve Pannoniában vezető szerepet betöltő, feltehetőleg helyi származású személyeket tartalmazza. Ezzel eltér a Fitz Jenő, *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit I–IV.*, Budapest 1992–1995., kötetinek, alapvetően a császári közigazgatás és tartományi hadsereg vezetőire fókuszáló tartalmától. Jelen új szemléletű doktori értekezés mintegy kiegészíti azt, felölelve ugyanazt az időszakot is. Eltér Szabó Edit doktori disszertációjának célkitűzéseitől is, mind a szempontrendszert, mind a tartalmat, mind a módszertant tekintve. Új szempontú és hiánypótló munkaként a források összegyűjtése, értékelése, s maga az adattár összeállítása jelenti a dolgozat egyik eredményét. Ezen kívül, az összeállítás a pannoniai római uralom egész időszakát felöleli, nem korlátozódik a *principatus* korára, miként a pannoniai prosopográfiai összeállítások többsége. Viszonyítási alapot képez a pannoniai társadalom más rétegével történő összehasonlításhoz.

2. A tartomány militáns jellege a társadalom legfelsőbb rétegei esetében is kiütöközik, a *principatus* korának pannoniai származású *senatorai* jelentős részben a háborús helyzetnek, illetve katonai rátermettségüknek köszönheték felemelkedésüket. Alighanem ezért sem ismerünk a Kr. u. III. század második feléből pannoniai származású lovagokat, hiszen Gallienus császár uralkodásától kezdődően a magasabb katonai parancsnoki tiszteket a lovagi rend tagjai töltötték be, így a felemelkedés ezen útja a pannoniaiak számára lezárult. Többek közt ennek köszönhető, hogy Probus is lovagi rendüként nyerte el a császári bíbort. Újabb *senatorok* csak a Kr. u. IV. századtól ismertek, többségükben ugyancsak egyszerű származású katonaemberek, akik II–III. századi társaikhoz hasonlóan emelkedtek egyre feljebb a társadalmi ranglétrán. Mindemellett a Duna-vidék más tartományaihoz hasonlóan alacsony az ismert *senatori* rendű személyek száma.

3. Ugyanez a tendencia élesebben rajzolódik ki a lovagi rendű személyek esetében, még militánsabb jelleget mutatnak a pannoniai lovagok. Elenyésző az ismert pannoniai származású *procuratorok* száma, más tartományokkal összevetve aránytalanul kevés. Azok a pannoniai lovagok, akik felirataikon lovagok számára fenntartott tisztségeket tüntettek fel, két személy kivételével, mind katonai posztjaikról emlékeztek meg. Ráadásul többük a *tres/quattuor militiae equestres* csúcsát is elérte, ami *tertia/quarta militia* posztok számából kifolyólag kevesek kiváltsága volt. A pannoniai lovagok többsége esetében azonban nem tüntetett fel lovagok számára fenntartott tisztségeket feliratán, csak kizárólag municipális tisztségeket, tartományi főpapi tisztséget vagy esetleg a *V decuriae* tagságát. A vizsgált anyagból húszan sorolhatók ebbe a csoportba. Mindössze hat személy viselt lovagok és lovagi rend alattiak

számára elérhető tisztségeket is, ők a municipális tisztségeiket vélhetően katonai szolgálatukat követően töltötték be. Annak ellenére, hogy nyilvánvalóan vagyoni szempontból is a pannoniai társadalom élén álltak, a források között mindössze hét építési felirat akad. Azonban egyikről sem lehet minden kétséget kizáróan kijelenteni, hogy lovagok által tett *muneráról* tanúskodna, ezek a juttatások sokkal inkább a városi közszerepéhez kapcsolódtak, mint lovagi státuszukhoz.

4. A főpapokat illetően feltételezhető, hogy mind vagyoni, mind vérségi szempontból nagyon is szűk volt az a kör, amelyből kikerültek. A főpapok mindegyike pannoniai születésűnek tekinthető, egyedül C. Titius Antonius Peculiaris esetében vetődik fel a moesia superioris származás lehetősége. Felirataik is arra utalnak, hogy tehetős és a lakosság megbecsülését kereső személyek voltak, legalábbis arányai-ban nagyobb számban ismertek közcélú építkezést megörökítő, vagy más *munerára* utaló felirataik.

5. Meglehetősen kevés városi vezető ismert az egykori Pannoniából, mindössze 99 biztos, illetve további 7 bizonytalanabb megítélésű személyt tartalmaz az összeállítás. A városok többségéből ötnél kevesebb vezető ismert, sok településről csak egy-egy, de több olyan is akad, ahonnan egyáltalán nem ismert egy személy sem. Aquincum és Poetovio esetében áll rendelkezésre annyi adat, hogy tágabb összefüggések is megfigyelhetők, s úgy tűnik, hogy e városok irányítása egy igen szűk elit kezében volt, talán néhány, vélhetően egymással is rokonságban álló család osztozott a helyi hatalmon. Bizonyára ennek tudható be, hogy a jelentősebb építkezések nem e réteghez köthetők, minthogy számukra családjuk ismertsége és befolyása már elég megbecsülést és tekintélyt kölcsönzött, így kevésbé kellett a lakosság támogatását és elismerését keresniük. Nem így a betelepülőknek, akik társadalmi jogállásukat és vagyoni lehetőségeiket tekintve nem maradtak el ugyan a helyi elit mögött, ám jövevény voltukból fakadóan többet kellett tenniük az érvényesülésért és elismertségért. A dolgozat elsőként tesz kísérletet egyfajta *fasti duumvirales* összeállítására Aquincum vonatkozásában. S noha a település több mint félszáz *Iivire* ismert, ez még mindig töredékét képezi az egykori adatoknak.

6. Jelen dolgozat néhány új olvasati javaslattal is él, illetve a korábbi közlések átvétele nyomán tévesen elterjedt olvasatokat is javítani kívánt. Egy töredékes aquincumi feliratot (TitAq 2, 515), közlője az alábbi formában oldott fel: [- - -] *Ael(io) Valenti*[- - -] | [- - - *de*] *c(urioni) col(oniae) Aqq(uincensium), Iiv[iro - - -] | [- - -]vica Su[- - -] | [- - -]P sí[- - -]*. Azonban más példákkal (pl.: CIL III, 10535) is alátámasztható, hogy a szöveg az alábbi módon értendő: *col(oniae) A(quincensium), q(uin)q(uen-nali), Iiv[iro - - -]*. Egy andautoniai feliraton (CIL III, 4008) szereplő V és E betűket többféleképp oldotta fel az eddigi kutatás, korábban jobbra *ve(teranus)*ként, vagy

újabbban *ve(nator)*ként² értelmezve, ezekkel szemben jelen dolgozat a *v(ir) e(gregius)* értelmezést javasolja. A poetovioi származású lovag és tartományi főpap Marcus Ulpius Ceionus esetében (CIL III, 4033) pedig teljességgel bizonyos, hogy az Ulpius, s nem a Valerius *gentiliciumot* viselte. Ennek megfelelően a poetovioi Valeriusokkal való rokonsága sem mutatható ki jelenleg.

A disszertáció az alábbi linken érhető el: <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/17321>

Felhasznált irodalom

- Fitz 2000 = Fitz Jenő: Pannonische Ritter. *Alba Regia* 29. (2000), 115–136.
- Pastor 2011 = Pastor, Simone: The Divinities of the World of Amphitheater in the Balkan-Danubian Provinces. Epigraphic and Iconographic Evidences of the Cult of Nemesis. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 62. (2011), 75–89.
- Šašel 1992 = Šašel, Jaroslav: Senatori ed appartenenti all'ordine senatorio provenienti dalle province romane de Dacia, Tasia, Mesia, Dalmazia, e Pannonia. In: Bratož, Rajko – Šašel-Kos, Marjeta (Ur.): *Opera Selecta*. Ljubljana, 1992. 162–190.
- Szabó Á. 2006 = Szabó Ádám: Pannoniciani sacerdotes. A szervezett vallási élet principatuskori vezetői. PTE BTK ÓRT, Pécs, 2006. (Specimina Nova Dissertationum ex Instituto Historiae Antiquae et Archeologiae Universitatis Quinqueecclesiensis, Supplementum 6.)
- Szabó E. 2003 = Szabó Edit: A pannoniai városok igazgatása. Urbanizáció, önkormányzat és városi elit a Kr. u. 1-3. században a feliratok tükrében. Doktori (Ph.D.) értekezés. Debreceni Egyetem, Latin szöveggyomány – római civilizáció Doktori Program. Debrecen, 2003. [Kézirat]
- Tóth 2001 = Tóth Endre: A császárkultusz főoltára Pannonia Superiorban (Ara agustorum in Pannonia Superior). *Archaeológiai Értesítő* 128. (2001), 5–33.

² Pastor 2011. 86. Nr. 24